

A fehér gólya helyzete és védelme Vas megyében

Készült a Nimfea Természetvédelmi Egyesület számára

Összeállította: Gyöngyössi Péter (Kerekerdő Alapítvány)

1.) Bevezetés

1.1. Előzmények

A Nimfea Természetvédelmi Egyesület nemzetközi szinten bolgár és román szervezetekkel dolgozik együtt a Natura 2000 nemzetközi kezelési terveken. Az Egyesület által vezetett BE-NATUR projekt célja a Natura 2000 területek kezelésének javítása, különös tekintettel a vizes területekre vonatkozó uniós jogi előírások betartására. E célt a projektpartnerek területén lévő élőhelyek és fajok megóvása érdekében egy Közös Nemzetközi Stratégia, illetve Közös Nemzetközi Kezelési Tervek kidolgozásával és megvalósításával kívánják szolgálni.

A Nimfea Természetvédelmi Egyesület ezekből a fehér gólya kezelési tervének elkészítését és gyakorlati és a gyakorlati védelem érdekében szükséges modell programok lebonyolítását vállalta fel.

A nemzeti szintű megvalósításhoz pályázat gesztora, a Nimfea Egyesület a Magyar Természetvédők Szövetsége segítségét kérte, hogy tagszervezetei révén segítse a projekt országos szintű reprezentativitását.

A Szövetség meghívásos felhívást tett közzé tagszervezetei részére a fehér gólya kezelési tervének kidolgozása és szakmai háttéranyagok elkészítése érdekében.

A Kerekerdő Alapítvány, mint az MTVSZ tagszervezete azt vállalta, hogy Vas megye területére vonatkozóan készíti el a háttér tanulmányt..

1.2. Indítékok

A Kerekerdő Alapítványnak mindeddig nem volt olyan programja, mely kifejezetten a fehér gólyával foglalkozott volna. Az Alapítvány természetvédelmi programjai nem egyes fajokra, hanem konkrét területekre (Vas-hegy Őrség, Rába-völgy), illetve élőhelytípusokra (erdők, lápok) irányulnak. Így csak áttételesen kapcsolódik a szervezet tevékenysége a gólyákhoz.

Ennél is fontosabb megemlíteni, hogy e sorok írójának nagyon konkrét személyes élményei és tapasztalatai vannak a Vas megyében végzett gólyavédelmi munkák elmúlt húsz évéről.

Vas megyében a gólyákról végzett felmérések és a gólyák érdekében végzett természetvédelmi munkák

1984. és 2007. közötti időszakban egy konkrét személyhez kötődnek. Ez az ember Barbácsy Zoltán, aki a mindenkori állami természetvédelmi intézmény (OKTH Győr; KöVizIg, Szombathely, FHNPIg Sarród, ÖNPIg, Óriszentpéter) munkatársaként és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Szombathelyi Helyi Csoportjának tagjaként saját szabadidejét és pénzét sem kímélve emberfeletti munkát végzett a gólyák védelmében. Olyannyira, hogy egyes helyeken „Madárbácsi”, „Gólyabácsi” néven is emlegették őt. Ő fogta össze a felméréseket, fáradhatatlanul járta a településeket, ismert minden fészket a megyében. Irányította és nagyrészt kivitelezte is a fészkekkel kapcsolatos védelmi munkákat. Ő tárgyalt az illetékes áramszolgáltatóval, kitaposva a ma már létező együttműködés első ösvényeit. Mindemellert jelentős mértékben az ő terepi tapasztalataira és térinformatikai ismereteire épültek az időszak védetté nyilvánításai (Rába-völgy, Csörnöc-mente) és a Natura 2000 területek kijelölései.

A kőszegi madármenhely létrejötte előtt saját lakhelyén, részben saját költségén maga gondozott és etetett számos sérült gólyát. A munka költségeit az állami természetvédelmi intézmény mellet jelentős mértékben a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület fedezte.

E sorok írójának megadatott az az élmény, hogy személyesen is ismerhette Barbácsy Zoltánt. Közreműködhetett fészkepítésben, sérült gólya befogásában, tanúja lehetett emelőkosaras géppel végzett fészkekáthelyezésnek. Mindemellert közvetlen tapasztalatokat sikerült szerezni a kőszegi madármenhely működéséről is.

Sajnos Gólyabácsi pár éve Miskolcra költözött, ezzel a felmérő, és védelmi munka némi törést szenvedett. Azóta a korábban kialakult rendszer szerinti teljes felmérés nem volt. A szisztematikus fészekvédelmi program is magakadt. Szerencsére mind az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság munkatársai és a Magyar

Madártani és Természetvédelmi Egyesület önkéntesei között is akadtak olyan lelkes természetvédők, akik továbbviszik ezt a munkát. Az ŐNPIg területén Gruber Ágnes az MME részéről Kóta András folytatja a gólyák védelmével kapcsolatos munkát.

1.3.) Az alkalmazott módszer

A téma feldolgozásánál arra törekedtünk, hogy minél több olyan személlyel konzultáljunk a Vas megyei gólyák helyzetéről, akiknek ismereteik átfogó tapasztalataik vannak a faj helyzetéről, védelméről és társadalmi megítéléséről. A tapasztalatok vélemények összegyűjtésén kívül törekedtünk minél többféle konkrét adat összegyűjtésére és feldolgozására is. Nagy mértékben építettünk Barbácsy Zoltánnal folytatott személyes beszélgetésre és az ő publikált adataira. Megkérdeztük ezenkívül a területileg illetékes természetvédelmi intézmény az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság több munkatársát, és a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület vezetőit és a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ (Szombathely) Természettudományi Karának zoológusait is.

2.) Gólya dilemmák,

E helyen mellőznénk a faj általános morfológiai, anatómiai, etológiai stb. jellemzését. Mégis szükséges megemlítenünk néhány olyan tulajdonságot, melyek mellett nem mehetünk el szó nélkül. Elsősorban azokat, melyek tekintetében nagyfokú sokféleséget, és változékonyságot mutat a fa.

Ha a fehér gólyát jellemző leíró szakirodalmat ismerve a témával konkrétan foglalkozó szakemberekkel beszélgetünk, vagy saját tapasztalatokkal is rendelkezünk számos kérdés merülhet fel bennünk.

A ma ötvenes generáció még, úgy tanulta, az óvodában, hogy a gólya kéményen fészkel, vízparton él, békát eszik és nyár végén „elköltözik”. Azóta sokat változott a „gólyavilág”.

Tudható, hogy az egykor öreg magányos fákon, sok esetben telepesen költő gólya, az elmúlt alig száz év

alatt fészkelési szokásaiban is nagy változáson ment át. A kéményekről kazlakról „átköltözött” a villanyoszlopokra. A kőszegi Chernel Kertben kialakított madármenhely érdekes tapasztalata, hogy röpképtelen gólyák a földön is képesek fészket építeni és sikeresen költeni.

A táplálékválasztása is jelentős alkalmazkodási szokásra utal. Többen feltételezik, hogy korábban a Magyarországi gólyák is a táplálékuk zömét vizes élőhelyekről szerezték. De már Herman Ottó is azt írta 1908-ban a „Madarak hasznáról és káráról” c. híres könyvében, hogy „A gólya is gázoló madár, mely azt a rétséget szereti, a melyben elgázolhat táplálékja után; de az emberhez

simulva, belétalálja magát gazdaságába is és szorgalmasan járja a luczernást, a lóherést és hasonlókat. Begyét megrakja mindennel a mi él s mit bekaphat a kis szöcskén kezdve a természetes kigyóig” Mára a „legtermészetesebb” gólyák is zömmel vadonélő ízeltlábúakkal, kisebb gerincesekkel (haltól a madárfiókán át a pocokig és kisnyúl) táplálkoznak, azaz agrárkultúrákból szerzik ételmüket. Ugyanakkor ismert az is, hogy egyes helyeken (pl.: Spanyolország) teljesen ráálltak a szemétteltelepek nyújtotta bőségre, másutt (Bajorország) meg teljesen hozzászoktak az emberek nyújtotta etetéshez. Egyre több gólyát látni Vas megyében is amelyek forgalmas közutak mellett bókászhatnak, dacolva a veszéllyel, vélhetően elütött dögöket esznek. Általános jelenség, hogy kitapasztalták a gépesítés számukra kedvező következményeit. A gépekkel kivitelezett a friss kaszálás, aratás, tarlóhántás és szántás „hírére” a gólyák tömegesen jelennek meg az áldozatul esett apró állatokon „dózsólni”. A Kőszegi Chernel Kertben kialakított madármenhely gólyái pedig gyakorlatilag szinte teljesen napos csibén élnek. Érdekes jelenséget figyeltek meg a közelmúltban Kőszeg határában, ahol egy itt maradt gólyát egy közeli család vett pártfogásába. Télen rendszeresen etették. Bár tavasszal és nyáron már nem szorult rá feltétlenül a mesterséges táplálásra, az etetés szokása megmaradt. Négy éven át áttelelt a madár. Párja is lett fészket is rakott. Vonuláskor elvált a párjától és itt maradt. Az etetőhelynek viszont „híre ment” és egy idő után rendszeresen számos gólya csoportosult a „kajaosztás” helyén.

Érdeemes elidőzni egy pillanatra a vizes élőhelyek kérdésénél. Igazán nem tudjuk pontosan mennyire ténylegesen fontos tényező ezek megléte. Nem tudjuk mi a szerepük. Táplálkozásában nem válogató és mára főként az agrárkultúrákból szerzi táplálékát, tehát ehhez nem kellene víz. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy fészkelőhelyei, következetesen követik a vízfolyásokat. Ehhez érdekes adalék a kőszegi Chernel kert sérült gólyáinak viselkedése. Bár, napos csibén élnek, az évek során kiderült, hogy

legszívesebben vízből veszik fel ezt a táplálékot. Megfigyelhető volt, hogy amíg nem a mostani vízzel telt edénybe tették a táplálékot, a madarak maguk „meglotyakolták” a csibéket. Nagyon nagy melegben olykor meg is mártóztak a vízben. Az is valószínű, hogy a vonulás során magasból a tájszerkezet, és a vízrajz érzékelhető s ez alapján ismerik fel korábbi költőhelyüket, döntenek el hogy hol érdemes leszállni.

Bizonyára még sok régi iskolai szertárban megvan Schenk Jakab századelőn kiadott térképe a madarak vonulásáról, hangsúlyosan a fehér gólyák vonulási útvonaláról. Száz éve óriási jelentőségű volt az a felfedezés, hogy a magyarországi parasztpórták kemencekéményein fészkelő gólyák egészen Dél-Afrikáig elmennek telelni. Ez az ismeret erősen bevésődött a köztudatba. Ezért még tizenöt éve is szenzáció számba ment, ha télen itt maradt gólyát látott valaki. Ma egyre több az ilyen gólya, mely némi emberi segítséggel átvészeli a teleket. Vannak olyan térségek, ahol ennek következtében egy idő után nem is vonulnak el. Tudjuk, hogy egyes déli országokban (Marokkó, Spanyolország) léteznek olyan állományok, melyek az állandó, kedvező élőhelynek köszönhetően állandó madarakká váltak. Megtanultuk azt is, hogy a mi (Közép-európai) gólyáink a Boszporusz szorosán át, Törökországon és Szaud Arábián keresztül a Szaharát a Nílus-völgyén átrepülve egészen Dél-Afrikáig jutnak. Ugyanakkor konkrét gólyák útvonalát figyelve azt láthatjuk, hogy ez a vonulási sztráda szélesebb is lehet, sőt feltehetően változhat is. Pár éve Kőszegen gyűrűzött gólyákat Máltán figyeltek meg, ahonnan erős rendőri biztosítás mellett indultak tovább Afrika felé. Ugyanígy érdekes kérdés, hogy a Vörös tengeren észlelt gólyák vajon honnan jöttek. Jeladóval felszerelt magyar gólyák mozgása is azt sejteti, hogy nem annyira „nyílegyenes” a vonulás, mint ahogyan azt képzeljük, hiszen láthatóan a sivatagon át nincs mindenhol „kijelölt” útvonal.

A falun élő emberek ma is úgy mondják, hogy „megjött A GÓLYA”, azaz szent meggyőződésük, hogy ugyanaz a madár tér vissza mindig az adott fészkekre. Témával foglalkozó szakemberek viszont azt állítják, hogy nem így van, csak egy nagyobb térség populációjára vonatkozóan igaz ez. Például, úgy, hogy a Dunántúli és a Burgenlandi madarak mindig az itteni fészkeket foglalják el. Más tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy akár tíz évig is ugyanaz a madár lakja a fészket. Valószínűleg az igazsághoz az áll a legközelebb, hogy van ilyen is és olyan is. Az idősebbek között több a fészkehez élőhelyéhez ragaszkodó madár a fiatalok viszont „csapodárabbak, kalandozósabbak. Ez lehet az oka annak, hogy valamilyen katasztrófa miatti pusztulás esetén, ha hirtelen megfiatalodik az állomány elnéptelenednek fészkek sőt jelentős példány csoportosan is „odébbállhat” akár több száz km-rel is.

Ma úgy tudjuk, hogy a fehér gólya a nyílt területek madara. Ahol ma előfordul, mindenütt vannak vizes élőhelyek és gyepterületek. Ismerve fészkelési és táplálkozásbéli plaszticitását felmerül a kérdés, hogy vajon élőhelyét tekintve is voltak-e átalakulások, tekintve, hogy Magyarországon, az egyik legnagyobb területre vetített egyedsűrűséggel éppen az a Vas megye dicsekedhet, mely valaha az ember előtti időkben zárt erdőkkel borított volt, néhány vizes területet leszámítva. Kérdés, hogy a másutt meglévő természetes nyílt területek felől később csak elfoglalták a számukra kedvezővé váló emberalkotta tájat, s ezzel állományuk és elterjedési területük a korábbinak többszörösére nőtt, vagy más volt az életmódjuk s az élőhelyük is onnan kiszorulva, egyfajta kényszerűségből alkalmazkodtak az urbánus körülményekhez. Azaz egyszerűen csak élnek a kínálókozó egyszerűbb lehetőségekkel, vagy kényszerűségből választják a korábbi „jó” helyek és lehetőségek közül a legkevésbé rosszat, a korábbi természeteshez leginkább hasonlító urbánus körülményeket. Elméletinek tűnik a kérdés, de a gólyák viselkedésének megítélésénél nem elhanyagolható, hogy a fészkelési, táplálkozási, telelési szokások azért változnak, mert a korábbinál egy másik lehetőséget kedvezőbbnek tartanak a madarak, vagy a korábbi kedvező körülmények változása, megszűnése miatt kényszerből változtatnak szokásaikon. A természetvédelmi tennivalók meghatározásánál fontos, annak eldöntése, hogy egy éppen tapasztalható állapotot (viselkedés, életmód, népesség, szaporodási ráta, stb.) mennyire kell őrizni, védeni.

Valójában nagyon kevés dologról tudjuk biztosan hogy melyek az igazi faktorok, meghatározó tényezők. Fészkelőhelyről, a táplálkozóhelyről szoktunk beszélni, de biztosan jelentős szerepe van a társélőlényeknek, más madarak jelenlétének, a többi gólya közelségének, a különböző növényegyüttesek összetételének is. Ezek feltérképezése kutatása a jövő fontos feladata.

Valószínűleg, mint minden élőlényénél, így a fehér gólyánál is a biológiai sokféleség szintjétől függ, hogy képes-e az adott körülmények között tartósan létezni, illetve a változásokhoz alkalmazkodni. Egyik vagy másik sajátosság igaz lehet egy adott populáció egyedeinek a többségére, de a változás letéteményesei mindig az eltérő „alternatív” viselkedési szokásokat mutató egyedek, melyeket aztán szükség szerint a többség eltanulhat. Ehhez viszont kell egyfajta sokaság, népesség, mely párosulva egy ideális sűrűséggel, nagyfokú plaszticitással biztosítja a populáció stabilitását. Azaz, ha egymáshoz viszonylag közel fészkelnek

gólyapárok és sok egyedből áll a népeség nagyobb hatékonysággal élnek a körülmények adta lehetőségekkel (több az „alternatív egyed”), könnyebben tanulnak egymástól új módszereket. Ugyanakkor ez a fajta tanulás, illetve a szelekció és kiválasztódás, láthatóan erős urbanizációs hatás alatt áll és nem a korábbi természeteshez közelálló állapot fenntartásának irányába mutat. Úgy véljük nem lenne jó, ha a fehér gólya egy személtakó konzum fajjá alakulna.

Persze bennünket a gólyavédelem terén is vezérelnek önző szempontok. Nem vigasztal bennünket, vasiakat, hogy országosan stabilnak tűnik az állomány, miközben azt tapasztaljuk, hogy Vas megyében fogynak a gólyák.

3.) A fehér gólyák jelenléte Vas megyében az ős időktől napjainkig

Jelenlegi tudásunk szerint Vas megye területe a jelentősebb emberi jelenlét előtti időkben zárt erdőkkel borított táj volt. A jelentős csapadékmennyiség mindenhol lehetővé tette az erdők kialakulását. Kivételt képeznek azok a kisebb nagyobb lápok és mocsarak, ahol a fásszárú növényzet háttérbe szorult. Az Alpokból lefutó bővízű patakok vizét nagyrészt a Rába gyűjtötte össze. Vas megye déli, délnyugati részén a vizeket a Zala és a Mura szállította tovább. A kiszélesedő völgyeket rendszeres árvizek öntötték el, melyek számos kisebb nagyobb vízállást hoztak létre.

Ha a fehér gólya ma használt élőhelyeiből indulunk ki, akkor azt mondhatjuk, hogy alig lehetett olyan típusú természetes gyepterület, mely alkalmas a gólyának. Ugyanakkor vannak olyan feltételezések, hogy mára már kihalt nagytestű növényevők (őselefántok, nagytestű szarvasok, mammutok, bölények, stb.) mégis jelentősen formálhatták ezt az erdős tájat, legelésükkel taposásukkal létrehozva ligetes szerkezetű gyepterület mozaikokat.

A vegetációtörténettel foglalkozók feltételezése szerint a Fertő, Hanság és a Szigetköz összefüggő vizes élőhelyei mentén és a Kisalföld egyes száraz területein lehettek nagyobb kiterjedésű természetesen fátlan területek.

A kérdés persze az, hogy voltak-e s ha voltak, hol milyen élőhelyen és táplálékon éltek a fehér gólyák és hol fészkeltek. Az valószínű, hogy a vizes élőhelyekhez, nagyobb patakokhoz, folyókhoz való kötődés mindig is megvolt. Az is valószínű, hogy a Vas megye esetében a kiszélesedő völgyek voltak mindig is a fő költő és táplálkozóhelyei. Az árterek ligeterdőiben lehettek olyan terebélyes nagy méretű fák, (fűzek, nyárok) melyek a fészkeképítésre is alkalmasak lehettek. Az is valószínű, hogy a jelentősebb emberi jelenlét a zárt erdők irtásával, és mezőgazdasági területekké alakításával jelentősen hatott a fehér gólyák lehetőségeire. Potenciális élőhelyét a nagy nyílt területek létrejötte biztosan jelentősen növelte, ugyanakkor a fák fokozott felhasználása biztosan szűkítette fészkelési lehetőségeit. Vélhetően ezért használta ki az ember alkotta magaslatokat (kazlak, tetők kémények). Sokan egyetértenek azzal, hogy a XIX. századi hagyományos falu környéke, mely jelentősen idomult a természeti adottságokhoz ideális élőhely volt a fehér gólya számára. A Vas megyére jellemző mozaikos földhasználat, a változatos mezőgazdasági kultúra, a kiterjedt kaszálók, legelők, kis mértékben átalakított mocsarak (libausztató, kacsausztató, ló itató, gázlók, vályogvető gödrök), az intenzív módszereket (vegyszer, műtrágya, nagy gépek) még nélkülszerű kisparaszti gazdálkodás ideális feltételeket teremtett a

gólyák számára, pláne, ha ehhez még hozzáteszük azt, hogy a nagy folyószabályozások sem történtek meg. Sajnos ebből az időből még nincsenek gólya számlálási adatok. Chernel István kőszegi földbirtkos munkásságából következtethetünk néhány dologra. A Vasvármegyéről megjelent monográfiájában írott madártani fejezetben a 1898-ban azt írja a fehér gólyáról: „néhol sík helyeken, közönséges fészkelő. Kőszegen csak vonuláskor.”

A folyószabályozások megvalósulása (Pinka, Sorok, Gyöngyös, Csörnőc, Répce) jelentős hatással lehetett a vizes élőhelyek létrejöttére. Mégis talán ennél is fontosabb fordulópontra a második világháború. Nem is elsősorban a harci események miatt, hanem a háborút követő átalakulások miatt. A kiépülő kommunista diktatúra jelentősen átalakította a gazdasági társadalmi viszonyokat. A tulajdonviszonyok átalakulása miatt a sokszínű paraszti gazdaságok helyét szovjet típusú mezőgazdasági nagyüzemekké alakították. A mozaikos

földhasználat megszűnt, óriási méreteket öltött a műtrágyázás, és egyéb vegyszerek használata és a nagy teljesítményű gépek használata. Mindemellett az egykor művelt területek jelentős részét beerdősítették, zárt homogén monokultúrákkal Vas megyében jellemzően fenyő fajokkal. Az erdőgazdálkodás is nagyüzemekbe koncentrálódott. Ennek ipari jellege különösen Vas megyében volt jellemző (nagy területű tarvágások, ipari erdők). Mindez az élőhelyek beszűkülését és a gólyák számára eddig ismeretlen veszélyforrásokat hozott. Ehhez társult az elektromos hálózatok és a közúti közlekedési hálózat kiépülése. Mindez az élőhelyek beszűkülését és a gólyák számára eddig ismeretlen veszélyforrásokat hozott.

Ez az átalakulás már jól mérhető a gólyaállomány változásában. A negyvenes évek gólyaszámlálási adatai már jó összehasonlítási alapot adnak. 1941 után röpké 35 év alatt a gólyaállomány negyedére csökkent. Az okokban egyetértenek a szakemberek. Az előbbieken túl a hatvanas hetvenes években zajlott le a gólyák fészkelési szokásaiban való váltás. A kéményekről kazlakról villanyoszlopokra kezdtek fészkelni. Ez viszont azt eredményezte, hogy sok fióka elvesz. A közepesfeszültségű távvezetékek kiépülése is tovább tizedelte az állományt. A mocsarak lecsapolása, a vízrendezések folyószabályozások, miatt összeszűkültek a vizes élőhelyek. A vonulási útvonalakon és a telelő helyeken a drasztikus vadászat, a kíméletlen vegyszerhasználat és a távvezetékek okozta pusztulások említhetők. A sivatagi területek növekedése a szavannák rovására szintén kedvezőtlen hatás. Ez részben az ottani kizsákmányoló tájhasználat és részben a szárazodás következménye.

A hetvenes évek közepétől tapasztalható állománynövekedés vélhetően annak köszönhető, hogy a nagy hazai tájátalakulásokat mégis egy stabilabb agrárművelési időszak követte, melyhez a gólyák vélhetően alkalmazkodtak. A villanyoszlopok beváltak fészkelőhelynek, s az aktív gólyavédelmi munkának köszönhetően a kezdeti nagy fiókamortalitás is visszafoghatóvá vált.

4. Vas megye fehér gólya állománya az elmúlt 20 évben, az adatok tükrében

A '80-as évek közepétől vannak szisztematikus felmérésre épülő gólyás adatok. 2007-ig Barbácsy Zoltán munkájának köszönhetjük ezt. Gólyabácsi adatait a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület kiadványában a Cinegében, a Vasi Madártani Tájékoztatóban, (1996., 1997., 2000., 2002., 2003., 2004., 2005., 2006., 2007..) kisebb részben a Vasi Szemlében tette közzé. Sajnos 2007 után először 2012. évre vonatkozóan készült felmérés, de az nem lett teljes.

Az 1984 és 2007 közötti Cinegékben megjelent adatokat, kiegészítve Barbácsy Zoltántól kért adatokkal az 1. számú táblázatban foglaltuk össze.

Ebből a táblázatból és a szóbeli konzultációk alapján az alábbiak olvashatók ki. A hetvenes évektől kezdve egy lassú de folyamatos növekedés volt megfigyelhető a vasi gólyák létszámát illetően. Ebben a folyamatban az 1989. év különösen kiugró volt az új fészkek épülése és a kiröpült fiókák számát illetően. Bár az 1991. év kiemelkedően rossz év volt a vasi gólyák életében, vélhetően a vonulási útvonalon és a telelő területen dúló háborús események miatt, ez mégsem vetette vissza jelentősen az állomány növekedését. 1996-ban 338 fészkekben volt költés és 27 új fészkek is épült, miközben csak 17 fészkek volt lakatlan. Abban az évben 823 fióka repült ki. A következő 1997. év viszont valóságos katasztrófa volt, a vasi gólyák számára. Tudjuk, hogy a jelenség nemcsak a vasi, de az egész magyar sőt az egész keleti populációt (a Boszporosz felé vonulókat) érintette. Afrikában és a tavaszi vonulás közben a gólyákat ért kedvezőtlen hatások (pl. viharos, hideg időjárás) miatt, katasztrófális költési eredmények születtek. A fészkelő párok 51 %-a nem nevelt fiókát. Ez átlagosan 15-20 % szokott lenni. Számos madár pusztult el a visszaúton, így az idén lényegesen nagyobb volt az üresen maradt, illetve egygólyás fészkek aránya. Az előző évi 27-el szemben, csak 9 új fészkek épült, melynek jó része csak áttelepülés volt. A sikeresen költő gólyák 2,46 fióka/pár-os átlagos szaporulata gyenge közepes, viszont a sok sikertelen pár miatt az összes párra vonatkozó átlagos fiókaszám példátlanul alacsony (1,21 fióka/pár). Szokatlanul magas volt a kétfiókás fészkek aránya is (42 %). Mintegy 300-zal kevesebb fióka indult útnak, mint előtte években. Az 1997. évi katasztrófálisan rossz gólyás év hatásaként számos fészkek elnéptelenedett, ahová a mai napig nem telepedtek le új gólyák. 2000-ben már 40 volt az üres fészkek száma. Figyelemre méltó, hogy a jó fészkelő körzetnek számító Rába-völgyében fekvő Csörötneken, Gasztonyban, Vasszentmihályon és Szentgotthárdon vagy a

hasonlóan jó gólyás élőhelynek számító Marcal-völgyben lévő Bobán és Kemenespálfán is található jó néhány ilyen évek óta el nem foglalt fészkek.

Barbácsy Zoltán 2002. évi tanulmányában olvashatjuk:

„A nyolcvanas évek végén bekövetkezett jelentős állománynövekedést nem tudta megtörni az 1991. rossz gólyás év, 6-7 %-kal tovább növekedett évente a párok száma, azonban az 1997. évi katasztrófális év rendet vágott az állományban. Az utána következő néhány évi bizakodás nem váltotta be reményeit, a megárvult fészkek zöme végleg elnéptelenedett, az egyedül maradt gólyák más vidékre húzódtak. A párok száma a kimagaslóan nagy állománynövekedést hozó 1989. év előtti szintre esett vissza. Mindez a gólyák fészkelése védelmében folyamatosan végzett állhatatos munka mellett. Az okok nem a hazai viszonyokban keresendők, példa rá az idei igazán száraz év is, amikor a páronkénti fiókaszaporulat mégis megközelítette az igazán csapadékos tavaszi-nyári évnek számító 1996. évi értéket. Mindamellett az idei év is csak közepesnek nevezhető, mert fióka nélküli párok száma jóval magasabb az átlagosnál, 26 %-ot tett ki. Tavasszal számos gólya késve érkezett, így elhúzódott, illetve többnyire elmaradt a költés. A fiókanélküli párok jelentős mennyiségének az okát is leginkább az afrikai, illetve a tavaszi visszavonulás viszontagságaiban kell keresni. 1997. óta lényegesen kevesebb a felnevelődött és a később költésbe álló gólyák száma.”

	1984.	1989.	1996.	1997.	2000.	2002.	2003.	2005.	2006.	2007.
Regisztrált fészkek száma (db)			360	??	357	365	351	347	345	373
Valamilyen mértékben lakott, használt fészkek (db)			343	??	317	289	272	243	229	226
Fészkek, melyekben költés volt (db)	244	287	338	303	304	272	246	200	189	187
„Egyfiókás”(pár nélküli) fészkek (db)			5		4	4	6	12	8	20
Átmenetileg használt fészkek száma (db)					9	13	20	31	32	19
Ebben az évben épült új fészkek száma (db)			27	9	10	5	4	1	0	7
Lakatlan fészkek száma			17		40	76	81	104	116	126
Kirepült fiókák száma (db)			823	367	602	544	518	317		410
Sikeresen költő párok átlagos szaporulata (db)			2,8	2,46	2,5	2,7	2,7	2,4	2,05	2,6
Összes párra vonatkozó átlagos fiókaszám (db)			2,4	1,21	1,8	2,0	2,1	1,58	1,48	2,2
A fióka nélküli költő párok aránya (%)	23		13	51	20,8	26	22	34		16
Egyfiókás fészkek aránya (%)					7,5					
Kétfiókás fészkek aránya (%)				42	31			47	41	37
Háromfiókás fészkek aránya (%)					27,7	47	48			40
Négyfiókás fészkek száma (%)					6,1	19	14		0	14
Ötfiókás fészkek száma (db)			13		3	0	5			1
Hatfiókás fészkek száma (db)			1							
Aktív fészekvédelmi beavatkozásokkal érintett fészkek száma (áthelyezés, megemelés, javítgatás) , (db)			31		27	42		19		

1. sz. táblázat: A Vas megyei fehér gólya állomány felmérésére vonatkozó adatok Barbácsy Zoltán adatai alapján.

Sajnos az 1997-es trend 2007-ig nem fordult meg Vas megyében. Míg 1996-ban csak 17 fészek volt lakatlan, 2007-ig az üres fészkek száma 126-ra nőtt, az évente kirepült fiókák száma felére csökkent. A költő párok száma 1997. után röpké 10 év alatt 338-ról 187-re változott. Körmenden, ahol valaha 35 pár gólya is fészkel ma 15-16 pár költ. Az 1997. évi katasztrófán túl a gólyaállomány fogyásának az is oka, hogy némi reményt adó 2002. év után számos kedvezőtlen körülmény együttállásának köszönhetően tovább romlott a vasi gólyák helyzete. 2003-ban a gólyák tavaszi visszaérkezése idén későbbre tolódott, számos esetben csak április közepe után került össze a két gólya, még régi pároknál is, pedig normálisan ekkor már tojásokon ülnek. Jórészt ez a körülmény indokolja a fióka nélkül maradt párok számának magas voltát (22%)

Ebben a folyamatban jelentős szerepe volt, hogy 2005. év a 1997-hez hasonló – katasztrófális év volt, mely során sok fészekhez meg sem jöttek tavasszal a gólyák, vagy csak az egyik érkezett meg, máshol a normálhoz képest 3-5 hét késéssel népesültek be a fészkek. 2005-ben 104 fészek maradt üresen, ez az összes fehér gólya fészek 30 %-a. 1997. előtt a lakatlan fészkek száma 15 körül mozgott, 1997-ben 27-re ugrott, majd 2000-ben már 40 volt, míg 2003-ban 81-re emelkedett. Az elmúlt években így üresedett meg több tucat, korábban évtizedekig használt, zavarásmentes régi fészek, sokszor jó gólyás táplálkozó terület közelében is.

A késve és hiányosan történő tavaszi visszaérkezés miatt magas volt a fióka nélküli párok száma (68 pár, 34 %), és azon fészkek mennyisége (31) is, ahol a gólyák csak átmenetileg tartózkodtak. A fiókákat sikerrel felnevelő párok (HPm) átlagosan 2,4 fiókát gondoztak, ami minden korábbinál alacsonyabb volt. Ezt jelzi, hogy a fiókás fészkek 47 %-ában csak két fióka nevelődött, míg öt fióka egy fészekben sem volt a megyében. Az utóbbi évek csökkenő állománya és mérsékelt fiókaszaporulata miatt, évente mintegy 200-350-el kevesebb fióka repül ki, ami a korábbi évek átlagos fiókalétszámának 30-50 %-át teszi ki. 2005-ben mindössze 1 új fészek épült a megyében. A 2006. év is tovább nyomorította az állományt.

Idézzük Barbácsy Zoltán 2006. évi Cinegében megjelent drámai jelentését:

„A tavalyi katasztrófális év után csak jobbat vártunk a sok megpróbáltatáson átment gólyáknak, a magyar nép kedves madarainak. Nem így történ, úgy látszik a rossz után, van még rosszabb. 2006-ban összesen 345 fehér gólyafészek került összeírásra. 229 volt lakott valamilyen szinten, és ebből mindössze 189 fészekben költöttek párok (HPa), ami a tavalyi évhez viszonyítva 5,5 %-os csökkenést jelent. A fészkelő párok számát tekintve a jelenlegi szint, az 1996-os csúcshoz képest 56 %-ra süllyedt. Az utóbbi tíz év adataiból számított, jól illeszkedő ($R^2 = 0,888$, $p < 0,01$) lineáris egyenlet alapján, ha a tendencia nem változna 2021-ben láthatnánk az utolsó fészkelő párt Vas megyében. Az elmúlt tizenöt évben egy rossz gólyás év (1991) és két katasztrófális év (1997, 2005) volt, amit nem tudott kiheverni az állomány. Ebben az időszakban a párok csökkenő létszáma és a rossz évek alacsony fiókaszaporulata miatt, összesen mintegy 1500 fiókával kevesebb nevelődött fel a vasi fészkekben, ami nagyon hiányzik az utánpótlás létszámából. Jellemzővé vált, hogy évtizedes, régi fészkek üresednek meg, miután az öreg gólyák elpusztulnak a vonulási útjukon vagy telelő területükön Afrikában. Az előbbi okok miatt komoly állománykicserélődés, fiatalodás figyelhető meg, ami viszont egyelőre megingatta a költés biztonságát, folyamatosságát. A fészkeléssel kapcsolatos viselkedésük, fészkepítési kedvük és fészekhűségük elöntetlen irányban változott. Leginkább ezek a gólyák költés nélkül, csak átmenetileg tartózkodnak a fészeknél. Idén 32 helyen volt ilyen szituáció, ami magas érték, a fészkek 14 %-a. 1996-ban még csak 17, idén már 116 fészek volt üres Vas megyében, ami az összes fészek 33,6 %-át teszi ki. 8 fészekben tartózkodott pár nélküli gólya. Idén is sok fészekre később érkeztek a gólyák tavasszal, sőt az elmúlt években egyre számosabbá vált, a korábbi március végi érkezés helyett, az április közepére, végére vagy május elejére tolódó tavaszi érkezés. Ez szintén a megtelepedő gólyák fiatalabb korára utal.

A fiókákat sikerrel felnevelő párok (HPm) átlagosan 2,05 fiókát gondoztak, ami az addigi leggyengébb tavalyinál is alacsonyabb volt. Ennek oka egyértelműen az idei május második és június első felének hideg csapadékos időjárása, ami a lehető legrosszabbkor jött. A pontosan ebben az időben kikelő fiókák, az első két hétben, alig pelyhesen elég érzékenyek. Hőszabályozásuk még nem tökéletes, nehezebben viselik az időjárás viszontagságait és a kórokozók támadását. A szülők ugyan melengetik kis fiókaikat, de nagy esőzések alkalmával a fészek akkor is beázik, és sokszor vizes szivacshoz hasonló közegben fekszenek a fiókák. A fejlemény könnyen elképzelhető. Idén több fészeknél a teljes fészekalj elpusztult. Az ilyen, helybélieket megdöbbentő, szomorú jelenségnél a laikusok felvetették a madárinfluenza esetleges hatását, de ez eleve valószínűtlen volt, és nem is nyert igazolást. 2006-ban a kétfiókás fészkek voltak túlsúlyban (41 %), négy fióka egyik fészekben sem nevelődött fel, ami a 21. éve végzett megyei gólyaszámlálás alatt egyszer sem

volt tapasztalható. Átlagban 13-14 % szokott lenni, a leggyengébb évben is 7-8 %-ot képviselt, de volt, amikor 24 %-ot tett ki. A gólya párokra (HPa) számított szaporodási ráta (JZa) igen alacsony 1,48 fióka/pár volt.”

2007. után nem készült a korábbiakhoz hasonló megyei szintű felmérés. Az Őrségi Nemzeti Park területére vonatkozóan Gruber Ágnes zoológiai referens fogja össze a felmérést és a védelmi intézkedéseket. Az ő adatait a 3. sz. táblázatban foglaltuk össze

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Költőpár egyedszáma	50	88	86	70	86	104	102
Fióka nélküli pár	1	3		7	5		7
Nem költő magányos egyed	1	1	1	0	0	4	3
Kikelt fióka	36	101	114	74	96	121	99
Kirepült fióka	35	99	112	67	85	111	97
Lakatlan fészkek, fészektartó	34	56	12	10	22	23	23

2. sz. táblázat: A gólyaállomány adatai az Őrségi Nemzeti Park területén található községekben

Az adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ŐNP területén a drámai csökkenés megállt. A költő párok száma nőtt, a lakatlan fészkek száma csökkent.

Vas megyére vonatkozóan 2012-ben Kóta András fogta össze az adatgyűjtést. Jelentése a Cinege 2012. évi számában fog hamarosan megjelenni. A felmérés nem lett teljes. 119 település 213. fészekadatát tartalmazza, mely az összes fészkek 57.7%-a.

Fészekadatok száma	213
Üres fészektartó	61
Fészkek száma összesen	152
Fészkek kezdemény	9
Lakatlan fészkek	33
Magányos gólya (HE)	4
Fészkelő pár kirepülő fiatalok nélkül (HPo)	5
Fészkelő pár kirepülő fiatalokkal (HPm)/ kirepült fiókák száma (JZG)	101/268
Az összes pár fiókaátlaga (JZa)	2.528
A sikeres költőpárok fiókaátlaga (JZm)	2.653
Felmért, fészekadattal rendelkező települések száma	119
Településenként kirepült gólyafiókák száma	2.25
Sikeres költőpárok száma (HPm)	101
Költőpár 1 kirepült fiókéval	6.9%
Költőpár 2 kirepült fiókéval	33.7%
Költőpár 3 kirepült fiókéval	46.5%
Költőpár 4 kirepült fiókéval	12.9%

3. sz. táblázat: Vas megye (119 település) fehér gólyaállományára vonatkozó adatok (Cinege 17. szám (2012.) Kóta András

Az adatokat sajnos nem tudjuk összevetni a korábbiakkal, mert nem teljes a felmérés. Az valószínűsíthető, hogy 2007-hez képest javult az állomány állapota, bár a lakatlan fészkek aránya ma is magas. Új jelenség az üres fészektartók „megjelenése”, mely nyilván az elmúlt 5 évnyi gazdátlanság és a szükséges karbantartások hiányára utal. Az 1984-2007 közötti időszakban átlagosan 25-30 fészeknél végeztek valamilyen munkát, mely a fészkek biztonságát, tartósságát volt hivatva szolgálni

5.) Vas megye fehér gólyaállományának helyzete

Vas megye mindig élen járt Magyarországon az egységnyi területen található gólyapárok számát illetően. A 100 nkm-re eső gólyapárok száma nálunk jóval az országos átlag (5.93) fölött van. A Vas megyeihez hasonló 9.55-ös érték csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt tapasztalható 1999-ben. Szintén magas ez a szám Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Hajdú-Bihar megyében és Zala megyében. Az alföldi megyék

többségében jóval alacsonyabb ez a szám. Ez elgondolkodtató. Megkockáztatható az a megállapítás, hogy a viszonylag csapadékosabb kiszélesedő folyó és patak völgyekkel tagolt mozaikos szerkezetű dombos táj az ideális a gólyáknak. A 2012. évi felmérés kisebb térségekre vonatkozóan adatai is ezt támasztják alá, hiszen a gólyasűrűség és a költési sikeresség szerint a megye kelet délkeleti részei a legkevésbé sikeresek és legjobbak a nyugati és északi területek.

Vas megyében is számos körülmény változott az elmúlt évtizedekben, az viszont változatlan, hogy a legjobb gólyás kistájak a Rába-völgye Szentgotthárd és Sárvár között, a Pinka, Répce és a Sorok mente. A települések közül kiemelkedik Bajánsenye 9 fészkevel és Körmend, ahol volt idő amikor 35 pár is fészkel. Csak a fő teret határoló házakon tucatnyi fészket össze lehetett számolni, de a lakótelepi lapos tetős házak tetejére épített fészektartókat is elfoglalták a költő madarak. Több szakember egybehangzó állítása szerint az ideális gólyaélőhelyeknél meglepő módon fontos a szántóföldek - olykor szép belvizes foltokkal tarkítva - megléte, természetesen a rétek, vizes élőhelyek is. A gólyák szeretnek egymás mellé költözni. Stabilabban megvannak, ha többen fészkelnek egymás közelében.

A korábban vázolt folyamatnak megfelelően a gólyák fészkelési szokásai sokat változtak az elmúlt évtizedekben. Vélhetően a régi kemencekémények eltűnése, a régi házak lebontása miatt a fehér gólyák Vas megyében is átszoktak a villanyoszlopokra. Sajnos fán fészkelő példányokról már jó ideje nem tudunk. Országos szinten a gólyapárok egynegyede még a '70-es évek közepén fán fészkel több mint fele pedig épületen. A vas megyei helyzetet árnyalja az alábbi táblázat Ezt a képet némileg árnyalja az alábbi táblázat.

Fészkelőhely az összes %-ában	1997.	2004.
Kémény	33%	20%
Kazánkémény	3%	5%
Önálló tartó oszlop	10%	13%
Villanyoszlop	52%	60%
Egyéb	2%	2%

4. táblázat: A fészkelőhelyek változása 1997. és 2004. között

Az elmúlt 20 év gólyás adataiból levonható az a következtetés, hogy a gólyaállomány állapotát nagyon jelentős mértékben befolyásolják az időjárási körülmények. A hirtelen kialakult hullámvölgyek szinte mind, vagy a költés során, vagy a vonulás idején kialakult kedvezőtlen időjárási körülmények (hideg, csapadékos, száraz időszakok) befolyásolják. Azt is bizton állíthatjuk, hogy a vonulás teelés időszakában Afrikában még mindig jóval több veszély leselkedik a gólyákra mint itthon. A településekhez és a villanyoszlopokhoz kötődő fészkelés eredményezi azt a helyzetet, hogy a gólyákra, főleg a szárnyaikat próbálgató fiókákra leselkedő egyik reális veszély az áramütés. A kőszegi Chernel Kertbe kerülő gólyák nagy része olyan fióka, amely valami miatt idő előtt elhagyja a fészket és lekerül a földre, kiszolgáltatva számos veszélynek (kutyák, autók, stb.). A madármenhelyre két megyéből kerülnek gólyák. Most 19 gólya van ott. Ennyi az állandó lakó, melyek valószínűleg soha nem kerülnek ki onnan.

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a 15 éve tapasztalható szárazodás hogyan befolyásolja a vasi gólyák helyzetét. Vannak akik úgy vélik, hogy a száraz nyarak erősen befolyásolják a költések sikerességét. Ugyanakkor volt rá példa, hogy száraz évben is jó szaporulatot sikerült produkálni és olyan vélekedések is vannak, hogy figyelembe véve a gólyák táplálkozással kapcsolatos alkalmazkodó képességét és azt, hogy normálisan 5-10, szélsőséges esetben 10-20 km-t is képesek táplálék után elrepülni, nem igazán elképzelhető, hogy gólyák éhezzenek.

Mára elmondhatjuk, hogy vas megyében sokkal több fészek van mint ahány gólya bennük fészkel. Jelenlegi tudásunk alapján azt is bizton állíthatjuk, hogy sokkal több olyan élőhely van Vas megyében, melyet a fehér gólyák ténylegesen használnak. Azt, hogy az állomány miért nem tud mégsem felfutni, nem tudjuk pontosan. Vélhetően a vonuló és teelő területeken ért hatások és kedvezőtlen időjárási körülmények miatt rendszeresen visszaesik a költő párok és a sikeres költések száma. Az is látható, hogy egy megyényi terület jelentős állományingadozásai az országos adatokban már nem feltétlenül jelentkeznek.

Az ia valószínűnek látszik, hogy minél inkább elszigetelődik egy-egy fészek, azaz nagy a távolság az egyes párok között annál valószínűbb, hogy ha a fészek megüresedik, oda hosszú ideig nem kerül új gólya. Ez különösen igaz a csökkenő tendenciák esetén.

Érdemes felvetnünk azt a kérdést, hogy akkor amikor megfiatalodik az állomány, tehet a konkrét fészkekhez kötődő idős példányok kiesnek, mi az a tényező, ami alapján eldől, hogy a teelő helyről visszafelé vonuló gólyák leszállnak-e, és megtelepednek-e nálunk, vagy továbbvonulnak pl.: Lengyelország felé. Nyilván nem

egyszerű ezt a kérdést megválaszolni, de mégis érdemes elgondolkodni azon, hogy mi vonzóbb pl.: Lengyelországban, vagy más területekben, melyek a „gólya légifolyosó” mentén fekszenek. Az egyik ilyen tényező lehet maga a sokaság, a helyenként nagy gólyasűrűség. De felvethető, hogy esetleg a nyílt területeken legelő nagy testű legelő állatok látványa, sajátos élőhelyi hatása, amihez hasonló a telelő területek szavannáin is tapasztalhatnak a gólyák. Mindenesetre érdemes lenne más országok jó gólyás helyeit tanulmányozni illetve az ottani gólyaállományok adatait összevetni a hazaiakkal.

6.) A fehér gólya védelmében végzett természetvédelmi tevékenység

Mint a magyar nép kedves madarát, a gólyát régóta védték, megtelepedésüket kéményre, fára felhelyezett szekerkerékkel, kosárral segítették a természet iránt érzékeny emberek. Az eseti védelmen túl megyénkben a 70-es évek közepén - a Magyar Madártani Egyesület szárnybontásával egyidőben - indult meg a szervezett gólyavédelem. Körmenden a gólyák városában, ahol a '90es évek közepén 35 pár is fészkel, Schantl László és barátai folytattak úttörő munkát. Lebontott régi házak helyén épült lapos tetős szalagházakra az önkormányzat segítségével helyeztek ki vasállványon lévő fészkeket, melyek zömét a gólyák el is foglalták. Kéményre épült - füstjáratot eltakaró - fészkek vasállványra emelésével és régi gólyafészkes házak felújítása utáni új fészkelőhelyek kialakításával segítették a gólyák megtelepedését.

A 70-es években a villanyoszlopon épült fészkek számának jelentős növekedése kapcsán, a Madártani Intézet, az OKTH, az MME és a Magyar Villamos Művek Tröszt megállapodása és támogatása nyomán a 80-as évek elején megyeszerte 25-30 villamoshálózaton lévő fészkek lett biztonságos tartószerkezetre emelve. Barbácsy Zoltán nevével fémjelezhetők korszakban a fészkek védelme karbantartása, végső esetben szükséges áthelyezése nagy intenzitással folyt. 1997-re már 189 villanyoszlopon épült fészkek 40- %-a lett megemelve. A villanyoszlopon lévő fészkeknél az elektromos problémákon túl, a forgalmas járdák, valamint a házak közelsége miatt egyéb gond is adódik. Indokolt, végső esetben, ilyenkor külön oszlopra, végleges helyre való fészkekáthelyezés is történik. Gólyafészkes ház bontása esetén közeli alkalmas helyre, vagy külön oszlopra rakják át a fészket, biztosítva a költés folyamatosságát. 1997-ig 35 fészkek került így végleges helyére. Fészkepítéssel próbálkozó, ügyetlen fiatal gólya párok megtelepedését tartószerkezetre épített műfészkekkel segítették

A gólyafészkek fele valamilyen formában emberi segítséggel jött létre. A Chernel István Madártani és természetvédelmi Egyesület fennállása óta a megyében 1997-ig 180 fészkeknél végzett különféle konkrét védelmi beavatkozást.

A konkrét munkák illusztrálására álljon itt Barbácsy Zoltán 2002. évi beszámolójának egy részlete:

„A idei évben 42 helyen végeztünk fehér gólya fészkeléssel kapcsolatos munkát. Új párok megtelepedését műfészkekkel segítettük, a költés biztonságát a fészkek tartóra való helyezésével oldottuk meg. Vasasszonyfán egy kéményről a bevált módszerrel – nyáron fiókástól – egy fészket is áthelyeztünk, biztosítva a gólyák fészkelésének folyamatosságát. A megyében az elmúlt években 44 fészket helyeztünk át, többségében a villamos hálózatról, különálló oszlopra. Közülük néhány, az idők folyamán, nem tudván dacolni a széllal, bizonyos mértékig megdőlt. Ezek függőlegesbe hozását is megoldottuk.

Mindezek mellett az idei fehér gólya védelmi munka leghangsúlyosabb eleme a fészkek közelében lévő transzformátorokra és más 20 kV-os vezetéket tartó oszlopokra történő „gólyaállóka” felhelyezése, meggátolva a gólyák áramütését. Évente számos ügyetlen, szárnypróbálgató fiatal gólya járt pórul eddig ezeken a helyeken. Célunk, hogy az utóbbi évek csökkenő létszámú fiókái közül már ne veszítsünk el többet a kivédhető helyzetekben.”

1999-es statisztika szerint Baranya megye után Vas megyében volt a legnagyobb a megemelt fészkek aránya.

Az aktív természetvédelmi munka az elmúlt közel 30 évben elsősorban a fészkekre, a fészkelőhelyek biztonságossá tételére koncentrált. A fészektartó leginkább az üzemzavar okozás elkerülése miatt fontos - főként az EON részére. Egyre fontosabb a túlméretes fészkek "csökkentése" mert ha fiókákkal együtt szakad le, vagy balesetet okoz, az nagy gond! A kéményekre, korrodált régi tartókra is figyelni kell, itt is cserék,

felújítások szükségesek. Mindezek mellett szerintem az egyik legnagyobb veszélyt a trafók, kapcsolóoszlopok, 20 kv-os oszlopok jelentik, amelyek a fészkek közelében vannak, s a kirepülő fiataloknak, de néha az öregeknek is halálos leszállóhelyek. Ezek biztonságossá tételére vannak próbálkozások, de egy sem igazán tökéletes. Ezen kellene sokat dolgozni, hogy ha már egyszer kirepül az a kis gólya, akkor ne pusztuljon el az első landolásnál. s természetesen a lakosság hozzáállásán is jó lenne javítani, hogy ne csak akkor örvendjenek majd egy gólyafészkek láttán, ha nálunk is annyi lesz csak, mint pl. a németeknél. Az állomány szempontjából csekély jelentőségű, de mégis a nevelésben, szemléletformálásban sokat segíthetne, ha több, a Chernel-kerthez, fenékpusztai repatriáló telephez, stb. hasonló mentőállomás lehetne, ahol a félszárnyú, örökre röpdelakó madarak költhetnek, s a fiókáik gyarapíthatják a természetes populációt.

Az élőhelyek védelme érdekében a legfontosabb gólyás élőhelyek védetté nyilvánításával kívánták a faj védelmét szolgálni. Ugyanakkor jól látszik, hogy a védettség önmagában nem elég. A '90-es évek közepétől a földprivatizáció után az állattartás visszaesése után a sok műveletlenné vált gyepterület elgyomosodása, invazív fajokkal való benépesülése, manapság az agrártámogatások beindulásával pedig a gyepek feltörése veszélyezteti a gólyák életét. Ugyanez a helyzet a vizes mocsaras élőhelyekkel. A nagyobbakat

felszámolják, a kisebbek meg a legelő állatok taposásának hiányában mocsári növényzettel népesülnek be, elnádásosodnak, mely a gólyáknak alkalmatlan. Vannak akik úgy vélik, hogy valójában még mindig sokkal több gólyák számára alkalmas élőhely van, mint, amennyit ténylegesen használnak is a madarak. Manapság ez már a fészkekre is igaz. A Rába a Pinka és a Marcal-völgyében jelentős mennyiségű gyeget törtek fel.

Külön meg kell említenünk a Kőszegen, az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság által a Chernel Kertben működtetett madárvédelmi telepet. A telep 1994-ben létesült. Létrehozása előtt is volt Kőszegen valamiféle

madárménhely. Sajnos a „kőszegi madárdoktor” működése szakmailag nem igazán volt elfogadható, ezért az akkori természetvédelmi intézmény a Fertő-hanság Nemzeti Park Igazgatóság saját kezébe vette ezt a munkát. Ma ez az ország egyik legjobban működő telepe Horváth Ildikó szakszerű, gondos munkájának köszönhetően. A fehér gólyák mindig fontos és jelentős létszámú lakói a telepnek. Jelenleg is mintegy 19 stabil lakója van. Ezek a tartósan sérült, röpképtelen egyedek. Idén, ezenkívül 15 gólya repült ki sikeresen. Ezek azok, amelyek kisebb sérüléseikből felépültek, illetve fiókaként kerültek be és sikeresen felnőttek. Jellegzetesség, hogy a sérült gólyák párba állnak, és fészket építenek, a földön, vagy a földközben. Ilyen szempontból a 2011. év volt a csúc év, amikor 5 fészkek is létesült, fészkenként 4-5 tojással. Az összesen 20 tojásból végül, 7 fióka repült ki. Sajnos a fészkek közelsége miatt erősen zavarják egymást a madarak. Idén a költést vélhetően egy betolakodó róka zavarta meg, így idén nem volt költés. Fontos értéke ennek az ex-situ tevékenységnek, hogy a kirepülő madarakat meggyűrűzik. Ebből a jelölésből már származott fontos vonulási adat is. 2011-ben Máltán regisztrálták a kőszegi gólyákat

A jövőbeli teendők is hasonlóak:

- A meglévő élőhelyeken a hagyományos gazdálkodási formák fenntartása, a gyepek megőrzése, az állattartás fejlesztése, esetlegesen új élőhelyek létrehozása (előntések, tocsogók létrehozása).
- A legjobb, legstabilabb gólyás területeken komplex védelmi programok megvalósítása a gazdálkodók, önkormányzatok, a civil lakosság bevonásával.
- Az egyedi beavatkozások folytatása: kéményekről a fészkek áthelyezése tartó oszlopokra, a középtávú vezetékek szigetelése.
- Kísérletek a gólyák „visszavadásztására” (fára fészkelés, stb.)
- Az ex situ gondozás, sérült gólyák gondozása, kiesett fiókák felnevelése.
- Szemléletformálás

Az is jól látszik, hogy a vonulási útvonalon és a telelőhelyen a gólyákra leselkedő veszélyek kiiktatása nélkül mindig számítani lehet a gólyák létszámában nagy hullámvölgyekre. Ehhez nemzetközi intézkedésekre lenne szükség

7.) A fehér gólya és az emberek viszonya

A fehér gólya régóta az ember közelében él. A madárhoz való viszony jelentős kettősséget mutat. Addig általában mindenki szereti, amíg a modern életvitelt nem zavarja. Az idősebb falusi emberek ragaszkodtak a gólyájukhoz s ha késve érkezett már aggódtak érte. A városi lakosság általában pozitívan viszonyul a gólyához, sok ember számára a hűség jelképe. Kapocs a természethez. A mai webkamerás világban egy

település válik azzal híressé, hogy a világon bárhol az ő gólyájukat nézhetik (pl.: Charlie a vörsi gólya). Néhány évtizede óriási szenzáció volt, amikor egy körmendi gólya egy afrikai dárdával a nyakában tért vissza. Ugyanakkor vannak esetek amikor mindent elkövetnek azért emberek, hogy a házukon, fészkelő gólyát elűzzék. De helyenként a háztető gerincére kifeszített acélbovden is jelzi, hogy nem mindenki örül a gólyának. A kőszegi Chernel Kert gólyái viszont nem is lennének, ha a gólyákat szerető emberek nem hoznák be a fészekből kiesett, vagy sérült gólyákat. Sokan még utána is érdeklődnek sorsa felől, sőt meg is látogatják. A télen itt maradó gólyáknak is mindig akad

patrónusa, aki eteti. Nemrég Bozsokon helyi lakosok állítottak gólyafészket, és nagyon büszkék voltak, hogy sikeres költés volt benne. Ugyanakkor nemrég Győrvarón le is lőttek gólyát. Sajnos a legtöbben csak messziről szeretik a gólyát, ha nem az ő kerítésük felett lakik. Vannak akik szélsőségesen nem viselik el, s a néhány éve volt madárinfluenza hisztéria sem tett jót a viszonyoknak. Másutt például a Fertő ausztriai oldalán idegenforgalmi látványosság és eszköz, ajándéktárgyak tömegét árulják gólyás képpel. Az osztrákok szerint Rust a gólyák fővárosa, pedig Körmenden több gólya van.

A gólya tetszetős küllemének és viszonylag nagy méretének köszönhetően különösen alkalmas arra, hogy a fajhoz kapcsoltnak természetvédelmi ismeretterjesztést szemléletformálást végezzünk. A gólyát mindenki ismeri, respektálja, ellentétben például a rovarokkal pókokkal.

Vannak akik úgy vélik, hogy maga a gólyavédelem is egy kissé önzően emberközpontú. Hasonló a madáretetéshez, ami elsősorban azért történik, mert így közel jön a vadon és szeretünk gyönyörködni az apró madarakban.

A nagyobb gólyasűrűségű területeken érdemes lenne erőteljesebb szemléletformáló programokat szervezni.

Felhasznált források:

Chernel István: Vasvármegye madárvilága; in Vas Vármegye, szerk: dr. Brovsky Samu; Budapest 1908, (reprint: BP 1989.)

Herman Ottó: Madarak hasznáról és káráról Bp 1908,

Barbácsy Zoltán: Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya 1996-ban; in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 1. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 1996.)

Barbácsy Zoltán: A fehér gólyák (*Ciconia ciconia*) védelme és állománya Vas megyében (1997); in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 2. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 1997.)

Barbácsy Zoltán: Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya a 2000. évben (gólyaszámlálási gyorsmérleg); in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 5. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2000.)

Barbácsy Zoltán: Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya a 2002. évben; in: Cinege; Vasi

Madártani Tájékoztató 7. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2002.)
Barbácsy Zoltán Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya a 2003. évben; in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 8. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2003.)
Barbácsy Zoltán: Fehér gólya (*Ciconia ciconia*) védelem Vas megyében, 2004. in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 9. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2004.)
Barbácsy Zoltán: A Vas megyei fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állomány fekete éve 2005. in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 10. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2005.)
Barbácsy Zoltán : Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya 2006-ban; in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 11. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2006.)
Barbácsy Zoltán : Vas megye fehér gólya (*Ciconia ciconia*) állománya 2007-ben: in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 12. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2007.)
Németh Csaba: Málta szigetén pihentek az Afrikába tartó kőszegi fehér gólyák (*Ciconia ciconia*); in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 16. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2011.)
Kóta András: Beszámoló a Magyar Madártani Egyesület Vas megyei Csoportjának 2012. évi fehér gólya (*Ciconia ciconia*) fészekfelméréséről; in: Cinege; Vasi Madártani Tájékoztató 17. sz. Szerk: Gyurác József, Kiadta: a Chernel István Madártani és Természetvédelmi Egyesület (Szombathely, 2012.; megjelenés alatt)

Az alábbi személyekkel konzultáltunk:

Dr. Németh Csaba, ÖNPIg osztályvezető, Kőszeg

Horváth Ildikó, ÖNPIg, Kőszeg (Chernel István Madárvédelmi Mintatelep)

Gruber Ágnes, ÖNPIg, zoológiai referens

Dr. Gyurác József, NYME TTK, dékán, zoológus A Chernel István Madártani és természetvédelmi Egyesület elnöke

Dr. Szinetár Csaba, NYME TTK, zoológus

Dr. Bánhidi Péter, Chernel István Madártani és természetvédelmi Egyesület, titkár

Barbácsy Zoltán: MME

Szombathely 2012. 11. 23.

